

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

Установа адукацыі

«Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка»

**ВЫВУЧЭННЕ РОЛНАГА КРАЮ
ЯК СРОДАК ПАТРЫЯТЫЧНАГА
ВЫХАВАННЯ МОЛАДЗІ**

Матэрыялы студэнцкай навукова-практычнай канферэнцыі

г. Мінск, 5 красавіка 2005 г.

Мінск 2005

ПРАДМОВА

Гістарычнае краязнаўства – гэта шлях да пазнання сваіх каранёў – гісторыі сваёй “малой” радзімы. З яго пачынаецца навуковы пошук, адкрыццё новага, малавядомага не толькі для самога сябе, але, часам, і для фундаментальнай гістарычнай навукі. Беларуская зямля мае багатую гісторыю, якая прайшла праз жыццё і лёсы кожнага яе жыхара ў самых адаленых яе куточках. Паўсядзённая гісторыя народа – гэта адзін з найважнейшых напрамкаў краязнаўчых даследаванняў, якія вядуцца ў нашай краіне з даўніх часоў.

Многія студэнты гістарычнага факультэта пачалі цікавіцца гісторыяй роднага краю яшчэ ў школе, займаючыся ў гісторыка-краязнаўчых гуртках і ўдзельнічаючы ў рабоце цэнтры гісторыка-краязнаўчых музеяў. Вывучаючы гістарычнае краязнаўства ва ўніверсітэце, яны пазнаёміліся з асаблівасцямі навуковага краязнаўчага даследавання, яго асноўнымі крыніцамі і метадамі. Кожны студэнт у працэсе вывучэння гістарычнага краязнаўства напісаў рэферат аб помніках архітэктуры гісторыі ці культуры роднага краю, знакамітых земляках, гістарычных падзеях, якія адбываліся на іх малой радзіме. Лепшыя з гэтых рэфератаў сталі асновай для навуковых дакладаў і выступленняў, падрыхтаваных да спецыяльнай традыцыйнай на гістарычным факультэце студэнцкай навукова-практычнай канферэнцыі “Вывучэнне роднага краю – сродак патрыятычнага выхавання моладзі”. Для часткі студэнтаў гэта навуковы дэбют, які зрабіўся магчымым дзякуючы навуковым кіраўнікам, выкладчыкам гістарычнага факультэта, якія аказалі значную дапамогу сваім выхаванцам у афармленні і падрыхаванні навуковых дакладаў.

Безумоўна, навуковы ўзровень змешчаных у зборніку артыкулаў розны. Для некаторых аўтараў гэта першая спроба пяра, для большасці – прадаўжэнне даследавання ў галіне ўжо выразна вызначанага ўстойлівага інтарэсу да тых або іншых навуковых праблем, актуальных не толькі для саміх удзельнікаў канферэнцыі, але і для айчынай гістарыяграфіі.

Публікацыя вынікаў студэнцкіх навуковых даследаванняў, бяспрэчна, з’яўляецца важным стымулам далейшай навуковай работы і можа стаць першым крокам на шляху станаўлення прафесійнага гісторыка.

УДК 37.035.6
ББК 74.200.50
В921

Друкуецца па рашэнні рэдакцыйна-выдавецкага савета БДПУ

Рэдакцыйная калегія:

кандыдат гістарычных навук, ст. выкладчык кафедры дапаможных гістарычных дысцыплін і методыкі выкладання БДПУ гісторыі *А. І. Багдановіч*;
кандыдат педагагічных навук, загадчык кафедры дапаможных гістарычных дысцыплін і методыкі выкладання гісторыі БДПУ *І. І. Багдановіч* (наук. рэд.);
кандыдат гістарычных навук, дацэнт кафедры гісторыі старажытных цывілізацый і сярэднявечча БДПУ *А. У. Малюгін*;
аспірантка кафедры гісторыі Беларусі БДПУ *У. Л. Калечыц*

Рэцэнзенты:

доктар гістарычных навук, прафесар, загадчык кафедры гісторыі старажытных цывілізацый і сярэднявечча БДПУ *У. В. Тугай*;
кандыдат гістарычных навук, дацэнт кафедры гісторыі Беларусі БДПУ
А. А. Цобкала

В921 **Вывучэнне** роднага краю як сродак патрыятычнага выхавання моладзі : матэрыялы студ. навук.-практ. канф., г. Мінск, 5 крас. 2005 г. / В. Л. Д. Эрж. пед. ун-т імя М. Танка; рэд.кал. *А. І. Багдановіч* [і інш.]; *І. І. Багдановіч* (наук. рэд.). — Мн. : БДПУ, 2005. — 96 с.

ISBN 985-501-017-5.

У зборніку змешчаны малавядомыя звесткі з рэгіянальнай гісторыі Бацькаўшчыны. Актуалізуюцца праблемы сусветнай гісторыі і гісторыі Беларусі. Разглядаюцца пытанні этналогіі, археалогіі і краязнаўства. Вызначваюцца шляхі патрыятычнага выхавання моладзі.

Адрасуецца студэнтам, выкладчыкам, аспірантам і настаўнікам, усім, хто цікавіцца гістарычнай навукай.

УДК 37.035.6
ББК 74.200.50

ISBN 985-501-017-5

© ВВЦ БДПУ, 2005

связях Беларуси со странами Западной Европы и Русским государством, о нравах населения, положении крестьян и городских жителей. Однако к этой группе источников следует подходить осторожно, так как авторы записок нередко искажали действительность, тенденциозно освещали события, писали, исходя из поверхностных, беглых наблюдений, без глубокого анализа действительности.

Из актовых материалов первостепенное значение для краеведов имеет архив Великого княжества Литовского "Литовская метрика" и тесно примыкающие к нему Актовые книги княжества (1516 – 1831), документальные материалы комиссии литовской казны (1607 – 1799), Главного Литовского трибунала – высшего судебного органа Великого княжества Литовского (1615 – 1811) и Главного Литовского суда (1797 – 1831). В них содержатся сведения, отражающие политическое, социально-экономическое и культурное развитие Беларуси с XVI и до конца XVIII в. (законодательные акты, пожалования земельных владений и должностей, утверждения земельных сделок и завещательных распоряжений, судебные приговоры).

Большое значение для характеристики экономического и политического развития городов и отдельных территорий Беларуси имеют различные хозяйственные документы (ревизии, писцовые книги, люстрации, инвентари), актовые книги городских магистратов, документы таможенного делопроизводства, материалы камеральных и экономических примечаний к топографическим картам, составленные офицерами Генерального штаба в связи с присоединением Беларуси к России. Эти источники дают возможность определить количество дворов и населения в том или ином городе или деревне, положение сельского и городского населения, почерпнуть сведения о его занятиях, вероисповедания, одежде, установить размер земельных наделов, число торговых лавок, цехов, мануфактур.

История Беларуси XIX – начала XX в. представлена самыми разнообразными письменными источниками. Ценные данные о политической, экономической и хозяйственной жизни своего края можно почерпнуть из материалов Комитета западных губерний (1831 – 1848), Западного комитета (1862 – 1865), Комитета об устройстве евреев (1840 – 1863), Секретного и Главного комитета по крестьянскому делу и редакционных комиссий при них (1817 – 1861), Главного комитета об устройстве сельского хозяйства (1861 – 1883), отчетов губернских комитетов и фабричной инспекции, отчетов отраслей промышленности и сельского хозяйства, донесений полиции и жандармерии, хранящихся в НИАБ в Минске и Гродно, из разнородных статистических сборников и т.д.

Большое количество документальных материалов по истории Беларуси можно найти на страницах периодической печати: "Трудах Вольного экономического общества" (СПб., 1765 – 1915), "Русском архиве" (М., 1863 – 1916), "Русской старине" (СПб., 1870 – 1917), "Киевской старине" (Киев, 1882 – 1906), "Древности" (М., 1865 – 1894) и т.д. в центральных и местных газетах, хранящихся в архивах и зале периодики Национальной библиотеки РБ.

Материалы, освещающие историю Беларуси дореволюционного периода, находятся во многих областных архивах и книгохранилищах нашей страны. Но более доступными для краеведов являются публикации документов, начало которым положил сборник "Белорусский архив древних актов" (1824) И.И.Григоровича. Изданные сборники документов и материалов, как правило, снабжены ценными примечаниями, предметными и географическими указателями, сведениями об архивных фондах, откуда извлечены источники, что позволяет краеведу продолжить поиск заинтересовавших его материалов.

По досоветскому периоду можно найти много интересных документов в сборниках "Белоруссия в эпоху феодализма" (Минск, 1959 – 1961, т. 1 – 3; 1971, т. 4), "Документы и материалы по истории Беларуси" (Минск, 1940, т.2; 1953, т.3), "Крестьянское движение в Белоруссии после отмены крестьянского права" (Минск, 1959), "Революционное движение в Белоруссии 1905 – 1907 гг." (Минск, 1959) и др. В сборниках содержатся данные о хозяйственном развитии отдельных регионов Белоруссии, положении народных масс, революционном движении, деятельности местных организаций, революционных партий и групп.

ТЭАДОР НАРБУТ – БЕЛАРУСКИ Г.ШЛІМАН

Паўлюкевіч С.

У гісторыі Беларусі, як і ў гісторыях іншых краін, ёсць таленавітыя людзі, адным з якіх з'яўляецца сапраўдны патрыёт сваёй Радзімы Тэадор Нарбут. Некаторыя навукоўцы параўноўваюць яго "Старажытнюю гісторыю літоўскага народа з працамі Карамзіна, а яго самага – з гэтым таленавітым навукоўцам. Але мне здаецца, што ён па сваім жыццёвым шляху больш падобны да Генрыха Шлімана. Сапраўдны патрыёт сваёй Радзімы, змагар за незалежнасць Літвы і Беларусі, Тэадор Нарбут сваім жыццём і працай падцвердзіў, што чалавек можа дабіцца ўсёго, чаго жадае. Ён, як і Генрых Шліман, займаючыся іншымі справамі (архітэктар-інжынер), усё сваё жыццё марыў аб навуковай дзейнасці і аддаў усю душу любімай справе – гісторыі. Гэтаму таленавітому і звышінтэлектуальнаму чалавеку прысвечаны даны артыкул.

Тэадор Нарбут нарадзіўся 8 лістапада 1784г. [6,140] у маёнтку Шаўры Лідскага павету (сучасны Воранаўскі раён), які належыў яго маці Ізабэле. Яго бацька ў той час працаваў кіраўніком Лідскага гарадскога суда.

Атрымаўшы першапачатковую адукацыю ў маёнтку, Т. Нарбут працягвае яе ў Лідзе, а з 1799 па 1803 год ён атрымоўвае вышэйшую адукацыю ў адміністрацыйным і навуковым цэнтры Віленскай навучальнай акругі – Віленскім універсітэце [2,34]. Яго настаўнікамі былі вядомыя архітэктары свайго часу А. Гуцовіч і Д. Шульц. У 1803 годзе Тэадор Нарбут пачынае вучыцца ў Пецябургскім кадэцкім корпусе, дзе рыхтаваў ў той час лепшых вайсковых інжынераў Расійскай імперыі. Пасля заканчэння ён атрымоўвае годнасць кандуктара першага класа па спецыялізацыі "фартыфікацыя", асновай якой з'яўлялася веданне цвердзяў і фартэцый [3,9].

Шлях вайскоўца Тэадора Нарбута пачынаецца ў інжынерным дэпартаменце Вайсковага міністэрства ў якасці даверанай асобы пры генерале Сухтлене. З 1804 г. Тэадор Нарбут уключаны ў групу гідрографа Эйтэльвейна для правядзення работ на рацэ Нёман. Паспехі маладога інжынера ў гэтай справе былі пераканаўчымі, таму ён атрымоўвае годнасць падпаручніка.

Затым ён прымае ўдзел у ваенных дзеяннях рускай арміі супраць Напалеона. Першае раненне Нарбут атрымоўвае ў 1807 г. пад Астраленкай, пад Тыльзітам яму прастрэльваюць левую руку. Раненні паспрыялі яго адпраўцы ў Рэвель (Талін), дзе праводзіліся фартэфікацыйныя работы. Крыху падлячыўшыся, ён прымае ўдзел у руска-шведскай вайне (1808 – 1809 гг.). Зноў кантузія пад цвердзю Аба. Пасля гэтага Т.Нарбут прымае удзел у барацьбе супраць шведаў на Балтыйскім моры пад кіраўніцтвам адмірала Ханенкава і атрымлівае ордэн Святой Ганны за праўленую ў баях мужнасць.

У 1809 г. Т. Нарбута з прысваеннем годнасці паручніка пераводзяць у распараджэнне М. Баркляя-дэ-Толі.

У 1810 г. адносіны паміж Расійскай імперыяй і Напалеонаўскай Францыяй пачалі ўскладняцца. А пасля 15 жніўня 1811 г., калі князь Куракін на чале дыпламатычнага корпуса, прыбыўшага павіншаваць Напалеона з імянінамі, адказаўся падпісаць пагадненне паміж Расіяй і Францыяй, спасылочыся на тое, што у яго няма палнамоцтваў, вайна стала неадваротнай: "Напалеон па-крыху ператвараў усю вассальную Германію ў вялізны плацдарм для будучага нашэцця" [4,247].

Прадчуваючы вайну, Міністэрства накіроўвае Нарбута на Беларусь для пабудовы фартэцыі ў раёне Магілёва – Рагачова – Новага Быхава і там Нарбут "выбірае раён Бабруйска, распрацоўвае праект фартэцыі і адстойвае на вайскавай калегіі яго перавагу" [3,9]. Пачалася будоўля. Скучанасць людзей прыводзіць да эпідэміі, Нарбут хварэе, але праз некалькі тыдняў вяртаецца ў шыхт. Да сярэдзіны 1812 года фартэцыя была практычна гатова, за сямленнасць у працы Тэадор Нарбут узнагароджаны ордэнам Уладзіміра IV ступені. Пасля гэтага ён займаецца будоўлей другарядных аб'ектаў форта, за што атрымоўвае ордэн Святой Ганны II ступені.

Цяжкая праца, складаныя кліматычныя ўмовы і старыя раны прыводзяць да таго, што Т.Нарбут практычна перастае чуць. Ён вырашае вярнуцца у родныя Шаўры, дзе распачынае сваю археалагічную і краязнаўчую працу. Яго артыкулы друкуюцца ў "Гродненскіх губернскіх ведамасцях". Самым цікавым і каштоўным з іх з'яўляецца артыкул пра старажытную Ліду, пра яе ён меў шмат матэрыялаў.

Даследуючы Лідскі замак, Тэадор Нарбут выказаў некалькі цікавых думак. Нарбут меркаваў, што паўднёва-заходнія вежы, дзе у далёнім паверсе размяшчалася да 1533 года царква ў гонар Георгія Пабеданосца, пасля была вынесена ў горад, а ў іншай, паўднёва-усходняй вежы, знаходзілася цудоўная зала княжацкая, "суд, архіў і турма" [5,30-31]. У наш час гэтыя меркаванні былі падцверджаны археалагічнымі даследаваннямі А.А. Трусава, М.А. Ткачова, А. Краўцэвіча. Аднак не ўсё, аб чым сцвярджаў у сваёй працы Т. Нарбут, правільна. Памылковае меркаванне аб тым, што будавалі Лідскі замак майстры-кіеўляне палонных вальяняне, так як тэхнічна-будаўнічыя асаблівасці, характэрныя для пабудовы кіеўлян не выяўлены. Пленныя вальяняне як дойдлы Лідскі замак таксама адпадаюць, таму што ў Вальні у той час правілі князёўнынастыі Гедымінавічы [5,34].

Тэадор Нарбут быў чалавекам сваёй эпохі. Усебакова развіты, ён не мог не займацца літаратурай. За адзін свой саркастычны верш на генерала Хлапоўскага, які знаходзіўся ў Лідзе, штабс-капітан Нарбут трапіў у вязніцу. Не шчасце, яго хутка вызвалілі са спадзяваннямі, што ахвота да такой творчасці прападзе [3,10].

Галоўную працу свайго жыцця Тэадор Нарбут працаваў на сваёй радзіме ў Шаўрах. У "Старажытнай гісторыі літоўскага народа" ён сцвярджаў усё свае веды па гісторыі, этналогіі, краязнаўству, нумізматыцы, археалогіі і інш.

У сувязі з падзеямі паўстання 1830-1831 гг. царскі ўрад прыпісаў Т. Нарбуту план захопу Бабруйскай фартэцыі і Вільні, адліў у гарматы ў Шаўрах, каардынацыю дзеяннямі паўстанцаў і шмат чаго іншага, але ўсё гэта засталася бяздоказным. Рэпрэсіі не крапнулі навукоўца, і ён да гэтай пачаў сваю працу.

Першыя тамы гісторыі Нарбута былі напісаны, але публікаваць іх ён не спяшаўся, лічачы, што не хапае фактычнага матэрыялу. І вось, у 1834 годзе яму ў рукі трапляе старажытная хроніка, перададзеная уладальнікам маёнтку Магілёўцы з-пад Ваўкавыска. Нарбут шырока яе выкарыстоўвае. У гэты ж час выходзяць дзевяць з дзесяці тамоў яго "Старажытнай гісторыі", якая ахоплівае перыяд гісторыі Беларусі і Летувы са старажытнасці да Люблінскай уніі (1569 г).

Канешне нельга не пагадзіцца з думкай М. Улашчыка ад тым, што праца Нарбута па гісторыі даволі "прастранная" [6,50]: не хапае нейкіх фактаў, ёсць

памылкі, шмат думанага, – але асноўныя тэзы, якія больш за ўсё крытыкаваліся, аказаліся правільнымі. Даследаванні Паўла Урбана даказваюць славянскасць **леталіскай** Літвы і агульнасць яе паходжання і гісторыі з крывіцкай і дрыгавіцкай. **Чаго варта** адны перакананні аб трактоўцы інда-арыйскай гісторыі старажытных **Беларусаў** [3,11].

Асаблівай цікавай для краязнаўцаў з'яўляецца яго праца "Помнікі гісторыі Літвы з некаторымі поглядамі на гісторыю, дыпламатыю, геаграфію, археаграфію і г.д." Гэтая невялікая праца выйшла ў свет у 1846 годзе. У ёй Тэадор Нарбут разглядае з розных пазіцый такія гарады, як: Ліда, Вільня, Крэва, Гародня, мястэчкі Ротніца, Кірамушы і шмат іншых гарадоў і мястэчак.

Каб аправергнуць шматлікія абвінавчванні ў свой адрас накіонт неіснавання "Хронікі Быхаўца", а значыць не падцвержанасці фактаў у сваёй "Гісторыі" Т. Нарбут публікуе яе ў 1846 годзе.

Гісторыя самой "Хронікі", не менш цікавая, чым жыццёвы шлях Т. Нарбута і звязваюцца асаблівага рэзюмэ. Хочацца пазначыць толькі тое, што хроніка знікла пасля таго, як А. Трасонаў, аўтар "Беларускіх песень" "выратаваў" архіў Т. Нарбута з Вільні пасля ўдзелу яго сына ў паўстанні 1863-1864 гг. [6,97].

Дзеяннасць Т. Нарбута і такіх жа навукоўцаў як ён не маглі не абудзіць гісторыка-культурную думку Беларусі. Таму ў 1855 годзе быў заснаваны Віленскі музей старажытнасцяў і Археалагічная камісія пры ім. Музей стаў цэнтрам **навуковых** даследаванняў па пытаннях: этналогіі, гісторыі, археалогіі, краязнаўства і інш. Там працавалі такія навукоўцы як: Я. Тышкевіч, М. Тышкевіч, Р. Тышэніц, А. Кіркор, Т. Нарбут і іншыя. Тэадор Нарбут падараваў музею свае тэмы ў 9 тамах, цэннасць якіх адзначаў Р. Мініцкі, стваральнік манаграфіі аб "Археаграфічнай камісіі" [6,71].

Набліжаўся 1863 год. Паўстанне не абышло дом Т. Нарбута. Дзеці вялікага гісторыка, выхаваныя ў патрыятычным настроі, не маглі не прыняць удзел у вызваленні Радзімы і свайго народа. Пад Дубічамі піне Людвік Нарбут. Стары Тэадор практычна перастае хадзіць, яго жонку Хрысціну высылаюць у Пермскую губерню. Кожны дзень Нарбуту ўсё хужэй і хужэй. Пастаянны паліцэйскі кантроль і немагчымасць выехаць з Вільні, адзінота і старасць прыводзяць да смерці генія 14 лістапада 1864 года. Пахавалі Тэадора Нарбута недалёка ад родных Шаўраў побач з касцёлам у Начы (Воранаўскі раён) [3,11].

ЛІТАРАТУРА

1. Хавратович И. Иллюстрированная хронология Истории Беларуси. Мн., 2002.
2. Новік Я.К. Гісторыя Беларусі: канец XVIII ст. – 1999г. : Вучэбны дапаможнік для 11 класа. Мн., 2000.
3. Суднік С. Вялікі сын Лідчыны // "Лідскі Феталісец", 1997, №3.
4. Тарле Е.В. Наполеон. Мн., 1993.
5. Ткачоў М.А. Абарончыя збудаванні Заходніх зямель Беларусі XIII – XVIII ст. Мн., 1978.
6. Улашчык М. Очерки по археографии и источниковедению истории Белоруссии феодального периода. М., 1973.

КАЛЬВІНСКІ ЗБОР У СМАРГОНІ

Савіцкі П.

У канцы XVI ст. палітычна-канфесійная сітуацыя ў Вялікім княстве Літоўскім складалася так, што на беларускіх землях пачалі адначасова суіснаваць чатыры галіны хрысціянства: праваслаўе, каталіцызм, пратэстантызм і ўніяцкая царква.